

Історія

УДК 94:[327.32:329.73](477+474.5)«1990/1991»

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15826155>

**Солідаризація національно-демократичних сил України й Литви у
відповідь на реакційну політику СРСР 1990 – 1991 рр.**

Коцур Леся Михайлівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Україна,

<https://orcid.org/0000-0001-8996-1606>

Прийнято: 21.06.2025 | Опубліковано: 30.06.2025

***Анотація.** Мета дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати способи солідаризації національно-демократичних сил України й Литви під час реакційної політики СРСР 1990 – 1991 рр., задля збереження у пам'яті цієї важливої сторінки української й литовської історії. **Методи.** Основу дослідження становлять методологічний концепт «перехресної історії», загальнонаукові та спеціальні історичні методи. Зокрема хронологічний, системний та ретроспективний методи, метод компаративного аналізу. **Результати та висновки.** Показаний процес солідаризації національно-демократичних сил України й Литовської Республіки у відповідь на реакційну політику СРСР у 1990 – 1991 рр. Насамперед схарактеризована підтримка відновлення незалежності Литви з боку українських демократичних сил починаючи від 11 березня 1990 р. й до осені 1991 р. В цьому контексті особлива увага приділена подіям, пов'язаним з економічною блокадою Литви з боку СРСР у квітні-червні 1990 р. та спробам радянського керівництва силовим*

шляхом відновити контроль над Литвою у січні 1991 р. Звернута увага на форми й способи підтримки, такі як листи підтримки з нагоди відновлення незалежності Литви, проведення мітингів та з'їздів, публікації у пресі, а також візити парламентських делегацій до Верховної Ради Литовської Республіки у січні 1991 р., коли радянські силовики спричинили загибель литовських мирних жителів. Одночасно показані акти підтримки суверенізаційних процесів в Україні з боку литовських національно-демократичних сил. Насамперед вони мали місце під час проведення перших демократичних парламентських виборів в Україні у березні 1990 р. та у період арешту українського дисидента й народного депутата С. Хмари 17 листопада 1990 р., коли той намагався не допустити військового параду у Києві. Основною формою підтримки були вітальні листи демократично обраному українському парламенту та заяви, які засуджували політичні переслідування. Насамкінець продемонстрований офіційний процес взаємного визнання державної незалежності у серпні 1991 р. та показана важливість таких перехресних зав'язків між двома історично близькими народами у процесі боротьби за власну державність та незалежність.

Ключові слова: Україна, Литва, незалежність, солідарність, національно-демократичні сили, парламент, державотворення.

Solidarity of the National-Democratic Forces of Ukraine and Lithuania in Response to the Reactionary Policy of the USSR in 1990–1991

Lesia Kotsur,

PhD in History, Senior Lecturer, Assoc. Prof. Of Department of Political Sciences Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0001-8996-1606>

Abstract. *The aim of the study is to analyse the forms and expressions of solidarity between the national-democratic forces of Ukraine and Lithuania during the reactionary policy of the USSR in 1990–1991, in order to preserve this important page in Ukrainian and Lithuanian history in collective memory. **Methods.** The research is grounded in the methodological concept of entangled history and employs both general scientific and specialised historical methods, chronological, systemic, and retrospective approaches, as well as the method of comparative analysis. **Results and Conclusions.** The article outlines the process of solidarity between the national-democratic forces of Ukraine and the Republic of Lithuania in response to the repressive policy of the USSR in 1990–1991. Special emphasis is placed on the support expressed by Ukrainian democratic forces for Lithuania's restoration of independence from 11 March 1990 through to autumn 1991. Within this context, particular attention is devoted to the events related to the USSR's economic blockade of Lithuania from April to June 1990, and the Soviet leadership's attempt to restore control over Lithuania by force in January 1991.*

Attention is drawn to the various forms and methods of support, such as letters of solidarity marking Lithuania's independence, public rallies and congresses, media publications, and visits by parliamentary delegations to the Supreme Council of the Republic of Lithuania in January 1991, when Soviet security forces were responsible for the deaths of Lithuanian civilians. Simultaneously, the article presents examples of support shown by Lithuanian national-democratic forces for Ukraine's sovereignty processes. These include expressions of solidarity during Ukraine's first democratic parliamentary elections in March 1990 and the arrest of Ukrainian dissident and MP Stepan Khmara on 17 November 1990, when he attempted to prevent a military parade in Kyiv.

The main forms of support included congratulatory letters to the democratically elected Ukrainian parliament and statements condemning political persecution. Finally, the article highlights the official process of mutual recognition

of state independence in August 1991 and underscores the historical significance of such cross-national ties between the two closely connected peoples in their respective struggles for statehood and independence.

Keywords: Ukraine, Lithuania, independence, solidarity, national-democratic forces, parliament, state-building.

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття світ зіштовхнувся з проблемою, коли правонаступниця радянського тоталітарного монстра – Російська Федерація почала ліпити з ідеологічних та силових залишків «совка» нову геополітичну реальність – «СРСР_2.0». Перетворивши історію на зброю, Кремль заходився ідеологічно та фізично кроїти кордони на теренах пострадянського простору [1]. У результаті гібридної війни, яку РФ почала проти України у 2014 р. та широкомасштабного вторгнення у 2022 р. під тимчасовою окупацією вже опинилася низка територій незалежної України. На черзі стоять країни Балтії й, зокрема, Литва [2], яка на початку 1990-х рр. першою позбулася радянської окупації.

Прицільна агресія Кремля проти історично пов'язаних між собою держав України та Литви, викликана й тим, що за останні 30 років ці країни зробили найбільш помітні успіхи на шляху до євроінтеграції та дерадянізації процесів на своїх територіях, а також постійно об'єднують зусилля проти загарбницьких амбіцій Москви [3]. Зокрема це чітко видно під час агресії проросійських сил в роки Революції гідності 2013-2014 рр., коли Литва висловила рішучу підтримку українським демократичним силам; після початку гібридної російсько-української війни у 2014 р., коли Литва стала голосом України у Європейському Союзі [4] та після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 р., коли Литва всесторонньо підтримала Україну, а також виступила з ініціативою розвіяти історичні й ідеологічні міфи Кремля, які той використовує проти України в Європі. Зокрема з цією метою у

2023 р. у Вільнюсі (Литва) було започатковано міжнародний історичний конгрес під назвою «Переосмислюючи Україну та Європу: Нові виклики для істориків» [5]. Мета дискусії полягає у тому, щоб не тільки відкинути російські пропагандистські кліше про Україну, а й підсвітити місце й роль України у європейській та глобальній історії й показати глибину історичних взаємозв'язків між Україною та європейськими державами [6].

Своєю чергою обрана тематика свідчить про те, що напередодні розпаду СРСР у 1990-1991 рр. національно-демократичні сили України та Литви вже демонстрували солідарність задля унеможливлення реалізації реакційної політики Кремля. Ба більше, цей досвід актуальний в контексті переосмислення історичної спадщини, адже тут проявляється тяглість історичних взаємозв'язків поміж національно-демократичних сил України та Литви, а також деконструюється кремлівський ідеологічний концепт про українців та росіян, як «один народ» [7] та Україну, як «ісконно русскую землю».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльності національно-демократичних рухів в Україні та Литві вказаного періоду присвячено вже багато історичних досліджень, які розкривають різні сюжети їхньої боротьби за відновлення державної незалежності. Зокрема в Україні цієї теми у своїх дослідженнях торкаються такі дослідники, як Г. Гончарук [8], О. Гарань, Н. Барановська, В. Деревінський, О. Коляструк, О. Шановська, О. Бажан, В. Барцьось, О. Майборода, О. Андрущук, Т. Шульга, С. Падалка, Л. Ковпак, Н. Цендра [9], В. Коцур [10], Л. Коцур [11] та ін. У своїх дослідженнях вони показують процес становлення та напрямки діяльності національно-демократичних сил на теренах України; генезу утворення, Просвіти, Народного Руху України та ін. Однак дослідники не фокусують свою увагу на міжнародній колаборації демократичних сил у боротьбі проти СРСР. Єдина стаття, у якій розкривається діяльність Народного Руху України й литовського «Саюдіса» у процесі державотворення була написана у 2019 р. Я. Біликом [12],

але вона також не розкриває особливостей взаємин національно-демократичних сил у 1990 й 1991 рр. Водночас саме висвітлення діалогу між національно-демократичними силами України й Литви у 1990-х рр. під кутом зору переосмислення історії [13] та контексті перехресних взаємозв'язків з іншими державами є сьогодні надзвичайно актуальним насамперед з погляду «подолання минулого» [14] та проєктування майбутнього.

У Литві досвід боротьби національно-демократичних сил проти СРСР досліджує Р. Батура (Romas Batūra) [15], К. Шлявайте (Kristina Šliavaitė), М. Фреюте-Ракаускене (Monika Frėjutė-Rakauskienė), А. Марцінкявічюс (Andrius Marcinkevičius) [16] та інші. Вони здебільшого приділяють увагу діяльності руху опору у Литві від моменту радянської окупації у 1940 р. й до 1990 р., але лишають поза увагою ще півтора року протистояння з СРСР. Також вони не звертаються до порівняльного аналізу, що є важливо в контексті переосмислення історії сучасниками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що викладений матеріал заповнює історичні прогалини, які виникли в процесі формування взаємозв'язків між національно-демократичними силами України й Литви ще наприкінці 1980-х рр. Також взаємні акти солідарності висловлені національно-демократичними силами обох країн у критичні моменти державотворення 1990 – 1991 рр. заповнюють історіографічну лакуну щодо становлення новітніх перехресних взаємозв'язків між Україною та Європою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета запропонованої статті полягає у тому, щоб проаналізувати способи солідаризації національно-демократичних сил України й Литви під час реакційної політики СРСР 1990 – 1991 рр., задля збереження у пам'яті цієї важливої сторінки українсько-литовської історії та переосмислення радянського минулого в контексті історичного сьогодення.

Методи. Основу дослідження становлять методологічний концепт «перехресної історії», загальнонаукові та спеціальні історичні методи. Зокрема концепт «перехресної історії» [17], показує глибину та багатогранність взаємозв'язків українського й литовського національно-демократичного руху в конкретній історичній ситуації. Хронологічний, системний та ретроспективний методи дозволили зберегти принцип послідовності викладу подій та проаналізувати їх наслідки; компаративний аналіз, допоміг побачити спільне та відмінне у способах взаємопідтримки між національно-демократичними силами України й Литви у процесі відновлення ними незалежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактичний розпад СРСР розпочався після того, як 11 березня 1990 р. Литовська Республіка (далі ЛР або Литва) відновила свою незалежність. У той же день Верховна Рада Литви прийняла Звернення до народів світу, у якому говорилося:

«Верховна Рада Литовської Республіки, проголосивши безперервність незалежної Литовської держави та її повернення до сім'ї вільних країн світу, очікує їхньої братньої солідарності та підтримки.

Наше рішення не спрямоване проти жодної держави чи проти жодної національності, що проживає в Литві. Це шлях, який дозволяє нам забезпечити права людини, громадянина та національних спільнот у Литві, відкритися для вільного спілкування та зробити свій внесок у світ справедливості та гармонії, що створюється.

Нехай Бог і всі люди доброї волі допоможуть нам» [18].

Це був відчайдушний заклик здійснити фактичне і юридичне визнання відновлення незалежності Литовської держави. Однак провідні країни Заходу хоч і відреагували на нього, проте були дуже стримані у своїх діях, а тому лише закликали Москву поважати Литву та її вибір. Першою державою, яка 31 травня 1990 р. визнала відновлення незалежності ЛР була Молдова [19].

Реальне ж визнання незалежності Литва спочатку отримала від литовської діаспори за кордоном та національно-демократичних сил поневолених Союзом держав, зокрема й від українських.

Так, вже 13 березня 1990 р. до Голови Литовського парламенту В. Ландсбергиса надійшла Телеграма від Голови Української Національної Ради у вигнанні Михайла Воскобійника та Секретаря – Зенона Городискіса, у якій вони вітали Литву з нагоди відновлення незалежності. Зокрема, у ній мовилося:

«Шановний пане Президенте! З нагоди відновлення незалежності Литовської Республіки у цю історичну неділю 11 березня 1990 року та вашого обрання на найвищу посаду у вашій країні. Ми, президія Української Національної Ради у вигнанні, висловлюємо Вам, пане Президенте, усім членам Національної ради, усім членам руху «Саюдіс» та всій литовській нації наші вітання та найкращі побажання» [20].

14 березня 1990 р. надійшла Телеграма від опозиційного українського депутата зі Львова – Степана Хмари: *«З великою радістю вітаю відновлення незалежності Литви. Нехай дружня Литва остаточно очиститься від московського ярма. Бажаю щастя і процвітання литовському народові» [21].*

З погляду української історії символічним є те, що акт визнання спочатку здійснила Українська Національна Рада у вигнанні, яка була продовжувачем української державницької традиції й представники національно-демократичних сил, які були рушійною силою національних перетворень в середині держави.

Доповнювала ці акти солідарності перемога українських національно-демократичних сил на місцевих виборах у Галичині в березні 1990 р. Зокрема те, що вже 29 березня 1990 р. Тернопільська міська рада ухвалила постанову «Про національну символіку», яка передбачала відновлення на території, підпорядкованій міській раді, української національної символіки (синьо-жовтий прапор, герб, тризуб, і виконання Гімну «Ще не вмерла України»). Тоді

ж міська рада вийшла з пропозицією до Верховної Ради УРСР про затвердження української національної символіки як державної [22, с. 345-346]. Ці події суттєво посилювали упевненість і рішучість литовців у боротьбі за власну незалежність, про що відзначалося литовськими парламентарями, під час пленарних засідань у скрутні часи [23].

Солідаризація між українцями й литовцями набула ще більш чітких контурів після того, як у другій половині березня та квітні 1990 р. СРСР розгорнув проти Литви спочатку інформаційно-політичну, а пізніше ще й економічну війну.

У відповідь на таку «гібридну» агресію, вже 1 квітня 1990 р. у м. Сокаль, Львівської області мітинг на підтримку незалежності Литви [24].

2 квітня 1990 р. лідери українського демократичного руху Дмитро Павличко, Іван Драч та Володимир Яворівський звернулися до українців у Литві, щоб ті підтримали Литву у її державницьких прагненнях. У повідомленні говорилося:

«Браття і сестри! Ви щасливі, що маєте дві Батьківщини – Литву й Україну. Ваша друга батьківщина – Литва – зробила перший крок до визволення. У вільній Литві станете вільними й ви. Віримо, що доля Вашої предківської України стосується Вас, як і всіх прогресивних українців світу. Ви також бажаєте їй добра і свободи. Без вільної Литви не буде вільної України... У час, коли утверджується литовська свобода в стражданнях опору імперіалізму, ми закликаємо вас підтримати її відродження, за яким, сподіваємося, настане і година визволення України!» [25].

Цей заклик був важливий і тому, що зросійщену частину литовських українців СРСР використовував як зброю, проти литовської націонал-демократії, насамперед в інформаційній війні.

На мітингу 4 квітня 1990 р. мешканці населених пунктів Ставчани та Оброшино Пустомитівського району Львівської області України написали

відкриті листи до М. Горбачова, у яких засуджувалася імперська політика СРСР та висловлювалася підтримка литовській нації. Зокрема у листах говорилося:

«...Ми, жителі села Ставчани / Оброшино, засуджуємо Ваші дії й дії Вашого уряду проти литовського народу і вимагаємо припинити імперську політику.

Ми протестуємо проти жандармських методів об'єднання народів навколо Росії. Вимагаємо припинити розмахування військовим кулаком над головами волелюбних народів. Ми підтримуємо і будемо підтримувати литовський народ всіма політичними й економічними засобами.

Ми з Вами литовський народ! Дай Вам Боже, мудрості, стійкості, довго жити і творити добро для всіх народів!» [26].

7 квітня 1990 р. на підтримку незалежності Литви відбувся мітинг у Чернігові. У ньому взяли участь близько 200 осіб, які висловили солідарність з Литвою, вимагали не переслідувати литовців, які служать в армії СРСР та визнати незалежність Литви [27].

Ще однією важливою подією, спрямованою на знак підтримки Литви стала Нарада представників демократичних рухів і організацій СРСР, яка відбулася 5-6 травня 1990 р. у м. Києві. На ній були представлені у великій кількості, представники Закавказзя, Середньої Азії, Росії, а також Литви. Під час цієї зустрічі литовський депутат В. Чепайтіс так описав ставлення українців, до ситуації в Литві: *«Одразу скажу, що ідею незалежності Литви дуже підтримують по всій Україні. Литовські комітети підтримки вже створені або створюються в кожній області, і взагалі всі українці, з якими я зустрічався, казали – потримайтеся хоча б пару місяців»*. Така солідарність українців й литовців була надзвичайно показовою, адже на З'їзд з Москви привезли проекти «нового договору» між республіками, який передбачав створення нової держави під назвою «Співдружність республік Європи та

Азії». Цей проєкт був одностайно відхилений, особливо українською стороною. Тоді українці сказали: *«спочатку треба прогулятися по наших національних домівках, а потім уже вирішувати, з ким, коли і як і за яких умов нам з'єднуватися»*. У підсумку з'їзд засудив дії Президента СРСР, Ради Президента та Уряду СРСР щодо Литовської Республіки, і висловив свою рішучість протистояти політиці економічної блокади Литви. З'їзд постановив, що здійснюватиме свій політичний курс на демонтаж імперсько-державно-політичних структур СРСР шляхом створення незалежних держав, які самі визначають свій міжнародно-правовий статус; сприятиме розширенню прямих економічних і торгівельних зав'язків з Литовською Республікою з наміром використати поточну ситуацію як можливість почати перехід економіки від колоніально-розподільних відносин до міжнародного ринку; надаватиме гуманітарну допомогу на рівні організацій і рухів і, за можливості, постачатиме продовольство та життєво необхідні товари в Литовську Республіку, як у зону лиха [28].

Таким чином, тільки упродовж квітня-травня 1990 р. відбулася низка важливих акцій солідарності українців на підтримку незалежності Литви, які мали сильний морально-психологічний вплив не тільки на литовський політичний істеблішмент, а й на подальший процес розпаду СРСР.

Великі надії щодо підтримки відновлення державної незалежності литовські національно-демократичні сили покладали на 1-шу сесію Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки, яку було обрано демократичним шляхом. Тому, 19 травня 1990 р. Верховна Рада Литовської Республіки оприлюднила Звернення до 1-ї сесії, у якому мовилося:

«Верховна Рада Литовської Республіки щиро вітає демократично обраних представників народу України, які зібралися на першу сесію Верховної Ради.

Зв'язки між народами Литви та України сягають глибокої давнини, часів

Київської Русі та Великого князівства Литовського. Народ Литви завжди з дружніми почуттями ставиться до мужнього та працьовитого народу України.

Процес перебудови державних економічних структур, широкий розвиток демократії, прагнення націй до самовизначення повинні створити всі умови для розвитку політичних і культурних зв'язків, для безпосереднього економічного співробітництва між Литвою та Україною.

Верховна Рада Литви повідомляє Верховну Раду УРСР, що наші підприємства і організації прагнуть не тільки підтримувати існуючі господарські зв'язки з вашими підприємствами, а й значно розширювати їх на договірних засадах. У нинішній складній ситуації, пов'язаній з економічною блокадою Литви, ми очікуємо, що українські підприємства постачатимуть свою продукцію до Литви та прорвуть згубну для всіх залізничну блокаду.

Верховна Рада Литовської Республіки, як і весь литовський народ, бажає новообраній Верховній Раді України плідної та успішної роботи» [29].

Зважаючи на те, що у Верховній Раді України більшість все ж складали колишні комуністи, то їхня реакція на Звернення була досить стриманою. Та оскільки ключовим проханням було підтримати Литву в економічній сфері, то значна частина українських підприємств продовжили економічно підтримувати Литву.

Акти підтримки Литовської державності українцями у березні 1990 р. не залишилися не поміченими. Особливо в контексті такої постаті, як С. Хмара.

Так, 7 листопада 1990 р. С. Хмара разом з іншими борцями за незалежність спробував перешкодити проведенню радянського військового параду у Києві. Попередньо вчинивши щодо С. Хмари міліцейську провокацію Верховна Рада УРСР без наявності кворуму позбавила його депутатського мандата, створивши фальшиві умови для арешту 17 листопада 1990 р. (перебував в ув'язненні до квітня 1991 р.) [30].

Цей акт свавілля та наступу на демократію в Україні отримав широкий резонанс на міжнародній арені, оскільки подія обговорювалася в Європейському парламенті та американському Конгресі. Після того, як С. Хмара 26 листопада оголосив у камері голодування, якого дотримувався 18 діб, Верховна Рада ЛР 29 листопада 1990 р. також вирішила прийняти Заяву на підтримку С. Хмари, у якій зазначалося:

«Верховна Рада Литовської Республіки висловлює глибоке занепокоєння діями, вжитими щодо С. Хмари, депутата Верховної Ради Української РСР та Львівської обласної ради, заступника голови Республіканської партії України. До Хмари було застосовано насильство. Депутат наразі перебуває під арештом.

Ми висловлюємо нашу віру в те, що цей інцидент та всі обставини, що його стосуються, будуть повністю та об'єктивно розслідувані відповідно до закону та принципів гуманності та справедливості, визнаних світовою спільнотою і депутат матиме можливість домогтися справедливості, перебуваючи на волі» [31].

Варто відзначити, що ця Заява приймалася на основі попередніх дискусій, оскільки частина депутатів побоювалася, що зі сторони такі дії матимуть вигляд втручання у внутрішні справи Української РСР, яка була надзвичайно важливим партнером для Литви в умовах економічних трансформацій спричинених економічною блокадою. Але, оскільки С. Хмара був шанованою людиною в оточенні литовських парламентарів, то 75 депутатів віддали свої голоси «за» і Заяву було прийнято. Вплинуло вочевидь на їхню позицію й те, що 24 листопада 1990 р. опозиційні представники делегацій Верховних Рад Латвії, Литви, Білорусі та України оприлюднили Заяву щодо співробітництва між країнами Балтійського та Чорноморського регіонів, в контексті безперспективності подальшого існування СРСР. У Мінську вони прийняли резолюцію про економічне й гуманітарне співробітництво та про підходи до

будівництва національних збройних сил держав Балтійсько-Чорноморського регіону [32].

Відповідь українських національно-демократичних сил не забарилася. Вона пов'язана з кривавими подіями у Литві в січні 1991 р., коли упродовж 8-13 січня радянські силовики спробували встановити контроль над Литвою та вбили 14 цивільних литовських громадян. Відразу ж на адресу Верховної Ради Литви звідусіль почали надходити десятки тисяч телеграм. Багато серед них і з України. Тексти були майже однакові: «Ми з вами, литовські брати! Диктатура не пройде!» [33, с. 4]. А вже 16 січня 1991 р., у день поховання загиблих у Литві, коли на похорон здається з'їхалася вся Литва [34, с. 4], в м. Харкові на площі імені Дзержинського відбувся багатотисячний мітинг на підтримку незалежності й суверенітету Литви. Мітинг був організований активістами Руху, Української республіканської партії Демократичної партії України. У виступах народних депутатів УРСР В. Щербини, Г. Алтуняна, письменника В. Бойка та активіста Республіканської партії В. Пасічника прозвучав різкий осуд застосування військової сили в Литві [35, с. 1].

Ба більше, у залі Верховної Ради ЛР 16-17 січня перебувала парламентська делегація з України, у складі Лариси Скорик та Михайла Гориня, які приїхали на похорон загиблих литовських героїв [36].

Лариса Скорик виступаючи у литовському парламенті 17 січня 1991 р. зачитала лист підтримки від національно-демократичних сил українського парламенту наступного змісту:

«Шановні парламентарі незалежної Литви, шановний Голово! Висловлюю щирі вдячність за те, що ми, представники демократичної опозиції у Верховній Раді України, маємо можливість бути тут з вами в ці дні, які дуже важливі для долі не лише Литви, а й України, та всіх тих республік, які сьогодні прагнуть незалежності.

Незалежна Литва – суверенна держава, яка зазнала одного з

наймерзенніших і найбезпринципніших актів агресії, відомих в історії ХХ століття, агресії з боку жахливого тоталітарного монстра. І достатньо поглянути на географічну карту, і вся мерзенність цього злочину набуває фізичних вимірів. Величезна територія, яка має величезну армійсько-військову силу, рівної якій у кількісному вираженні немає ніде у світі, руйнується своєю міццю на крихтінному клаптику землі, де гордий народ вимагає своїх найзаконніших і найневід'ємніших прав. Більше того, імперський режим у фарисейський спосіб намагається прикрити цю агресію якимись неймовірними аргументами про відновлення порушених прав якихось, фантастичних людей, заради яких, щоб таким чином захистити свої порушені права, танки та стрілянина впритул по беззахисних жителях стають засобом цього захисту.

Нам дуже сумно усвідомлювати, що серед тих, хто розпалював агітацію щодо обмеження прав на території Литви, серед російськомовного населення є російськомовні так звані українці. Ми не будемо заглиблюватися в генезис ситуації, в якій вони тут опинилися, можливо, вони не зовсім винні, бо режим створив таку ситуацію, коли люди покидали рідні гнізда та переїжджали до інших країн, але, на жаль, без поваги та без розуміння прав народів цих країн. Саме так сталося з цими українцями, які своїми діями змінили свою батьківщину, свою культуру та свою мову, тепер ведуть абсолютно нецивілізовану політику щодо Литви. Їхні дії є ганебною плямою на історії України, на нашій теперішній і нашій майбутній Україні. Тому ми сподіваємося, що навіть якщо вони не розуміють, то хоча б врахують, що майбутнє їхніх дітей буде зруйноване найпідлішою силою, яка називається зрадою демократичних ідеалів.

Хочу сказати, що, на жаль, керівництво Верховної Ради України ще не почало – і я не маю впевненості, що почне найближчим часом – налагоджувати такі необхідні домовленості та відносини з Литвою в цей

дуже складний для неї період. Тому ми з демократичної опозиції можемо запропонувати вам найпрямішу, негайну допомогу, яка виражатиметься не лише в моральній підтримці, а в тому, що ми в Україні будемо скрізь, де це тільки можливо, говорити правду про те, що відбувається в Литві. Мало того, ми будемо закликати народ України підтримати вас усіма видами дій, які входять до арсеналу мирних акцій громадянської непокорі.

Наша допомога буде полягати, якщо вам вона знадобиться таким чином, ми будемо раді надати її вам у різних формах матеріальних, як то кажуть, відчутних акцій – від ліків до грошових позик, а точніше, не позик, а грошових переказів. І ми дуже хотіли б, щоб ви розповіли нам, що вас цікавить і чим ми можемо вам допомогти...

Хочу ще раз запевнити вас, що вся демократична Україна, весь народ України, крім тих, хто піклується про імперські інтереси, свої власні, тваринні інтереси, з вами, ми знаємо, що ваша свобода – це наша свобода. Бажаємо вам повної перемоги аж до відновлення вашої повної незалежності навік-віки. Дякую за увагу!» [37].

Під час виступу вона також побачила багато аналогій, які вчиняв СРСР як до Литви, так і західних областей України, насамперед щодо політики екранування та блокування західноукраїнських регіонів. І висловила побоювання, що тепер Україна може пережити досвід Литви.

Ба більше, ескалація агресії в Литві спричинила потужний інформаційний резонанс, який широко висвітлювався навіть в українській центральній пресі. Зокрема кореспондент газети «Голос України» Валентин Лабунський написав серію оглядів про агресію радянської армії проти беззбройного литовського населення [38; 39, 40]. Також посилювалися акції з подальшої підтримки. Можна навіть згадати акт підтримки Литви від студентів Київського університету імені Т. Шевченка. Так, 29 січня 1991 р. у стінах Литовського парламенту виступив студент-активіст молодіжної групи Євген Дикий. Від української

молоді, він передав на потреби Литви 10 тисяч рублів [41].

Таким чином криваві події у Литві в січні 1991 р. та спроби силою утримати СРСР від розпаду тільки посилили суверенізаційні процеси в республіках. У підсумку привело до того, що 24 серпня 1991 р. Україна також проголосила свою незалежність. Литва була одна із перших країн, яка привітала Україну. У повідомленні від 26 серпня 1991 р. говорилося:

«Верховна Рада Литовської Республіки, вся Литва щиро вітає незалежну Україну. Рішення Верховної Ради України про волевиявлення населення щодо проголошення незалежності Української держави є надзвичайно визначною подією в історії самої України та Європи.

Литовський та український народи можуть пишатися багатовіковими традиціями дружби та співпраці. Ми висловлюємо віру в те, що незалежна Литва і незалежна Україна встановлять тісні, дружні стосунки і тим самим сприятимуть створенню об'єднаної демократичної Європи» [42].

Своєю чергою, 26 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України прийняла постанову «Про Визнання державної незалежності Литовської Республіки», яка водночас передбачала встановлення двосторонніх дипломатичних відносин [43].

Усі ці акти взаємопідтримки свідчать про те, що тільки єдність та наполегливість однодумців здатна була рухати поневолені народи, які у підсумку змогли досягти поставленої державницької мети та розвалити тоталітарного монстра.

Висновки. Отже, у 1990-1991 рр. спостерігався апогей солідаризації національно-демократичних сил України й Литовської Республіки у відповідь на реакційну політику СРСР, яку Кремль розгорнув проти національно-демократичних рухів після того, як Литва 11 березня 1990 р. відновила свою незалежність. Литва відразу закликала міжнародну громадськість визнати її незалежність, проте держави не поспішали цього робити. Першими, хто

реально підтримав незалежність Литви були представники литовської діаспори та національно-демократичні сили поневолених республік, і зокрема України. Підтримка відновлення незалежності Литви з боку українських демократичних сил тривала від 11 березня 1990 р. й до осені 1991 р. Особливо помітною вона була під час подій, пов'язаних з економічною блокадою Литви з боку СРСР у квітні-червні 1990 р. та під час спроб радянського керівництва силовим шляхом відновити контроль над Литвою у січні 1991 р. Серед форм і способів підтримки переважали – листи підтримки з нагоди відновлення незалежності Литви, проведення мітингів та з'їздів, публікації у пресі, а також візити парламентських делегацій до Верховної Ради Литовської Республіки у січні 1991 р., коли радянські силовики спричинили загибель литовських мирних жителів. Одночасно литовці здійснювали акти підтримки суверенізаційних процесів, які мали місце в Україні. Насамперед під час проведення перших демократичних парламентських виборів в Україні у березні 1990 р. та у період арешту українського дисидента й народного депутата С. Хмари 17 листопада 1990 р., коли той намагався не допустити військового параду у Києві. Литовські національно-демократичні сили, які вже мали перевагу в парламенті надсилали вітальні листівки демократично обраному українському парламенту та приймали заяви, які засуджували політичні переслідування, зокрема С. Хмари. У підсумку, після офіційного процесу взаємного визнання державної незалежності у серпні 1991 р., держави розпочали налагоджувати двосторонній міждержавний діалог.

Така солідарність між національно-демократичними силами України й Литви показала, що у вирішальні моменти історії вкрай важливо мати перехресні зав'язки з націями, які поділяють спільні демократичні цінності й можуть бути надійними союзниками. Ще більш актуальним цей досвід є для переосмислення радянської спадщини на теренах України й Литви, в умовах безпекових сучасних загроз, які стоять перед обома державами у XXI. Адже

саме наявність радянсько-російських пережитків на цих територіях створює нові передумови для агресивної поведінки Москви.

Список використаних джерел:

1. Коцур, Л. Комеморативний вимір гібридної війни Росії проти України: 1991–2022. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 2024. 18–34. URL: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.спец.2> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Salyga J. Echoes of War in Lithuania. «*Transform Review: In Times of War*», Brumaire Verlag, 2024. 152-182 pp. URL: https://www.researchgate.net/publication/381232330_Echoes_of_War_in_Lithuania (дата звернення: 10.04.2025).
3. Коцур В., Коцур Л. Практики очищення публічного простору від символів радянського тоталітаризму в країнах колишнього СРСР. *Монографія: Трансформаційні процеси у пострадянських країнах: 30 років поступу до демократії*. Переяслав, Домбровська Я.М., 2021. с. 8-56. URL: <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/items/9aad10b3-a32e-4e8b-8973-f50effe78792> (дата звернення: 10.04.2025).
4. Kotsur L. The role of Lithuania in struggle of Ukraine for a European future and territorial integrity in 2013-2021. *European philosophical and historical discourse*, Volume 9, Issue 1, 2023. 14-26 pp. URL: https://ephd.cz/?page_id=1115 (дата звернення: 10.04.2025).
5. Гончаренко Н., Лисенко О., Н. Старченко. Міжнародний конгрес «Переосмислення України та Європи: нові виклики для істориків» (нотатки з форуму). *Український історичний журнал*, 2024. № 1. С. 226.
6. Ковалевська О. II Міжнародний конгрес «Історична спільнота чотирьох народів – спадщина ідеї і перспективи на майбутнє». *Український історичний журнал*, 2024. № 6 (579). С. 283–285.

7. Коцур Л. Ідеологеми «братніх народів» та «возз'єднання» у світлі компаративної соціології: трансформації XXI століття. Монографія: Соціокультурні передумови російсько-української війни: еволюція рашизму. Переяслав, 2023. С. 137-174. URL: http://ehsupir.uhsp.edu.ua/handle/8989898989/7276?fbclid=IwAR00StAj_csMbOHggVxTmHN4GtFbdDdNPd6ASZxR2d7nhrhuuancw3VHEiw_aem_AYza8D4r54G8ooMQIwAMM5dOQTxokTU3TlnhTJbJYDwUj5fgz49C88bVHlGwHWozkhM (дата звернення: 11.04.2025).
8. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. Одеса : Астропринт, 1997. 380 с.
9. Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009): Матеріали круглого столу, присвяченого 20-ій річниці створення Народного Руху України за перебудову (Київ, 22 вересня 2009 р.). К.: Інститут історії України НАН України, 2010. 156 с.
10. Коцур В.В., Домбровська Л.М. Національно-демократичний рух у Донбасі в кінці 80 – на початку 90- х рр. ХХ ст. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди»*. Переяслав-Хмельницький : 2012. Вип.30. С. 659-664.
11. Коцур Л. М. Мовна політика у діяльності Народного Руху України наприкінці 1980-х рр. *«Сучасні проблеми політичної системи України»: зб.наук.праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції, 2016 р.* Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я.М., 2016. С. 118-127.
12. Білик Я. Діяльність Народного Руху України і «Саюдісу» у процесі державотворення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, Том 30 (69), № 1, 2019. С. 1-5.

13. Кордун О. Складне прощання з імперією: практики подолання тоталітарного минулого в Україні. Проблеми всесвітньої історії. 2022. № 4(20). 48-62.
14. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Портал, Київ : 2022. 517 с.
15. Batūra R. *Į laisvę Baltijos keliu 1989–2009*. Lietuvos laisvės kovų vietos, III knyga. Pilietinio patriotinio ugdymo medžiaga. Vilnius, 2009. 73 p.
16. Lietuvos valstybingumo atkūrimas tautinių mažumų perspektyvose: etniškumas, įtrauktis, pasirinkimai. / K. Šliavaitė, M. Frėjutė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius. Monografija, Vilnius : LSMC Sociologijos institutas, 2023. 272 p.
17. Колесник І. Глобальна історія як квест для українських істориків. *Український історичний журнал*, 2021. № 5. С. 143.
18. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos kreipimosi į pasaulio tautas priėmimas. *Stenograma, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*, Trečiasis posėdis, 1990 m. kovo 11 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251084> (дата звернення: 11.04.2025).
19. Laikraščio «Tineretul Moldovei», kuriame išspausdintas Moldavijos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas «Dėl nepriklausomos Lietuvos Respublikos pripažinimo», iškarpa. *Lietuvos Respublikos Seimo archyvas*. Lietuvos Respublikos Seimo fondas, Nr. 2, Apimtis: 096, Apyrašas Nr. 6/518. 10.06.1990. URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37929&p_k=1#lg=4&slide=67 (дата звернення: 11.04.2025).
20. Ukrainos nacionalinės tarybos tremtyje pirmininko M. Woskobiynyko ir sekretoriaus Z. Horodyskio telegrama Lietuvos parlamento Pirmininkui V. Landsbergiui. Lietuva sveikinama nepriklausomybės paskelbimo proga. *Lietuvos Respublikos Seimo archyvas*. Lietuvos Respublikos Seimo fondas, Nr. 2, Apyrašas Nr. 6, Apsk. vieneto Nr.: 5, Apimtis: 089. 13.03.1990. URL:

https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37929&p_k=1#lg=5&slide=6 (дата звернення: 12.04.2025).

21. Ukrainos liaudies deputato S. Chmaros telegrama Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui V. Landsbergiui, kuria džiaugiamasi, kad Lietuva paskelbė nepriklausomybę. *Lietuvos Respublikos Seimo archyvas*. Lietuvos Respublikos Seimo fondas Nr. 2, Apyrašas Nr. 6, Apsk. vieneto Nr.: 4, Apimtis : 005. 14.03.1990. URL:

https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37929&p_k=1#lg=5&slide=8 (дата звернення: 12.04.2025).

22. Галичина в етнополітичному вимірі. *Монографія*: авт. кол.: В. О. Котигоренко (керівник), В. А. Войналович, О. Я. Калакура, Л. Л. Ковач, В. В. Коцур, Н. І. Кочан, О. О. Ляшенко, Н. Ю. Макаренко, Ю. О. Ніколаєць, М. І. Панчук, О. В. Позняк, О. О. Рафальський, М. Ю. Рябчук. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 840 с.

23. V. Landsbergio pranešimas apie politinę padėtį Lietuvoje. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Penkiasdešimt pirmasis posėdis, 1990 m. gegužės 2 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.250966> (дата звернення: 12.04.2025).

24. Lvovo srities Sokalio mieste įvykusio mitingo rezoliucija, adresuota Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui V. Landsbergiui, kurioje išreiškiamas palaikymas Lietuvai. Ukrainiečiai ir kitų tautybių žmonės, gyvenantys Lietuvoje, raginami palaikyti Lietuvos valdžią. *Lietuvos Respublikos Seimo archyvas*. Lietuvos Respublikos Seimo fondas Nr. 2, Apyrašas Nr. 6, Apsk. 208, Apimtis : 093. 01.04.1990. URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37929&p_k=1#lg=5&slide=33 (дата звернення: 12.04.2025).

25. V. Landsbergio politinis pranešimas. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Trisdešimtas posėdis, 1990 т.

balandžio 2 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251521>
(дата звернення: 12.04.2025).

26. Ukrainos Lvovo srities Pustomitivsko rajono Obrošino ir Stavčani gyvenviečių gyventojų mitingų rezoliucija ir atviras laiškas M. Gorbačioviui. Smerkiama imperinė SSRS politika ir palaikoma lietuvių tauta. *Lietuvos Respublikos Seimo archyvas*. Lietuvos Respublikos Seimo fondas, Nr. 2, Apyrašas Nr. 262, Apimtis : 005-006. 04.04.1990. URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37929&p_k=1#lg=5&slide=53 (дата звернення: 13.04.2025).

27. Černigove vykusio mitingo, skirto Lietuvos Nepriklausomybei palaikyti, rezoliucija. Išreiškiamas solidarumas su Lietuva, reikalaujama nepersekioti lietuvių, tarnaujančių SSRS kariuomenėje, pripažinti Lietuvos Nepriklausomybę. *Lietuvos Respublikos Seimo archyvas*. Lietuvos Respublikos Seimo fondas, Nr. 2, Apyrašas Nr. 6, Apsk. vieneto Nr. : 262, Apimtis : 031. 07.04.1990. URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37929&p_k=1#lg=5&slide=63 (дата звернення: 13.04.2025).

28. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Penkiasdešimt devintasis posėdis, 1990 m. gegužės 10 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251006> (дата звернення: 13.04.2025).

29. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Pasitarimas, 1990 m. gegužės 19 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251027> (дата звернення: 13.04.2025).

30. Тинченко Я. Як у Києві захищали Степана Хмару. *Український тиждень*, 17 листопада 2024. URL: <https://tyzhden.ua/iak-u-kyievi-zakhyshchaly-stepana-khmaru/> (дата звернення: 12.04.2025).

31. Deputato E. Zingerio pranešimas apie LR AT pareiškimą dėl Ukrainos deputato Chmaros suėmimo ir atsakymai į deputatų klausimus. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Penkiasdešimt aštuntasis

posėdis, 1990 m. lapkričio 29 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251172> (дата звернення: 12.04.2025).

32. Latvijos, Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos Aukščiausiujų Tarybų delegacijų atstovų pareiškimas dėl Baltijos ir Juodosios jūros regiono valstybių bendradarbiavimo. *Lietuvos Respublikos Seimo archyvas*. Lietuvos Respublikos Seimo fondas, Nr. 2, Apyrašas Nr. 6, Apsk. vieneto Nr. : 21, Apimtis : 127-128.

URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37929&p_k=1#lg=4&slide=108 (дата звернення: 12.04.2025).

33. Лабунський В. Після кривавої неділі. Спеціальний кореспондент «Голосу України» передає зі столиці Литви. *Голос України*, 16 січня 1991 р. №10. С. 4.

34. Лабунський В. Сказати правду. Спеціальний кореспондент «Голосу України» передає зі столиці Литви. *Голос України*, 18 січня 1991 р. №12. С. 4.

35. *Голос України*, 18 січня 1991 р. № 12. С. 1.

36. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V.Landsbergio informacija apie situaciją Lietuvoje. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Devyniasdešimt septintasis posėdis, 1991 m. sausio 16 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251255> (дата звернення: 13.04.2025).

37. Ukrainos Aukščiausiosios Tarybos deputatės L.Skorych žodis. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Devyniasdešimt aštuntasis posėdis, 1991 m. sausio 17 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251257> (дата звернення: 13.04.2025).

38. Лабунський В. Ціна свободи. Спеціальний кореспондент «Голосу України» передає зі столиці Литви. *Голос України*, 17 січня 1991 р. №11. С. 2.

39. Лабунський В. Литва: тривожний січень 91-го. З щоденника спеціального кореспондента «Голосу України» Валентина Лабунського. *Голос України*, 19 січня 1991 р. №13. С. 1, 4.

40. Лабунський В. Злочин проти народу: роздуми після повернення з Вільнюса. *Голос України*, 23 січня 1991 р. № 15. С. 1, 9.
41. Kijevo universiteto studento J.Dikij'o žodis. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Šimtas vienuoliktasis posėdis, 1991 m. sausio 29 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251401> (дата звернення: 13.04.2025).
42. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sveikinimų Ukrainos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai ir Baltarusijos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai projektų svarstymas. *Stenograma Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas*. Tryliktoasis posėdis, 1991 m. rugpjūčio 26 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251019> (дата звернення: 13.04.2025).
43. Постанова Президії Верховної Ради України. Про визнання державної незалежності Литовської Республіки. *Голос України*, 28 серпня 1991 року. № 166. С. 2.